

V.A. Kosmonimija Povolžja // Onomastika Povolžja, 3. Ufa. – 1978. – P.376).

V.Toporovas su V.Ivanovu Pavolgio mordvių dievų Velen laiko baltišku, atitinkančiu Velnį (Ivanov V.V., Toporov V.N. A comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root vel- // Baltistica. – 1973. – T.9(1). – P.15–27). Daugelio tyrinėtojų nuomone, ypač intensyvūs baltų–finų kontaktai buvę II–ame tūkst. pr.m.e., bent pirmoje jo pusėje. Tuomet į jų kalbą galėję patekti daugelis senųjų baltizmų (žr. pav.: Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. – V., 1984. – T.1. – P.176).

59. Janković N. Astronomija u predanijma, obicazajma i umotvorinama Srba. – Beograd, 1951. Žr.: Gladyszowa M. Wedza... o gwiazdach... – P.21.

Palyginimui galima nurodyti serbų – kroatų žodį božić arba sen. slavų božić, kai kurių tyrinėtojų nuomone, turinčių patroniminę reikšmę – „dievo slūnas“. Tad ir serbų – kroatų vlašići laikytinas patronimo vlašić daugiskaitos forma. (Žr.: Maroevič R. Zametki po istoričeskomu slovoobrazovaniju 3–4 // Etimologija. 1983. – M., 1985. – P.85–87.)

60. Gaļa, bet šio straipsnio autoriui min. N.Jankovičiaus veikalas kol kas neprekinamas, o minimų sakinių turinys nežinomas.

61. Pesni južnych slavian. – M., 1976. – P.32–33, 425.

62. Sviatskij D.O. Očerki istorii astronomii. P.82–89. Autorius primena, kad seni folkloristai Afanasjevas Kvašin–Samarinas ir kt. dar praeito anžiaus 7–ame – 8–ame dešimtmetyje slavų Velesą laikė Mėnulio dievybe, bet „vėlyvesni etnografai šį vertę dėmesio sugretinimą paliko be reikiamo dėmesio...“ – Ten pat. – P.83.

63. Sudnik T.M., Cijvan T.V. K rekonstrukcii... P.280. Plg. šio straipsnio autoriaus 1991 m. Pėselos apyl. Stanščių km. užrašytą su Vakarine tapatinotą žvaigždės pavadinimą – *Vedzme rāgina*: „Paci didžiausia žvaigždė, mama sakė, vedzmerāgina... (matoma) iš vakaro... itai tokia strošna moteris“ (Balkienė Jadzė, g.1922).

64. Žr. pav.: Vėlius N. Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis. – V., 1987. – P.134–135.

Plg. – romėnai žodį Pleiades naudojo poetiškam perkūnijos, liūtės įvardijimui. (Dvoreckij N. Ch. Latinskij–Russkij slovarj. – M., 1986. – P.591.)

65. Žiūr. 24 nuor.

66. LTA 1300 /30/, /174/; 2256 /99/; 2313 /26/; 2240 /60/; 1504 /1/; LTR 4508 /35/; /47/, /6/, SPSO 44, p.162.

67. Vilkaviškio raj., LTA 2311 /43/. Ši sakmė tikriausiai kilusi iš Sietyno ir Gržūlo ratų paimiojo arba ir iš to, jog Sietynas kartais tiesiog laikomas Mažaisiais Gržūlo ratais.

68. Rokškio raj., LTA 2255 /74/. Čia minimi 3 broliai gali būti siejami su trimis Šienpjovių (Oriono) žvaigždėmis, matomomis žemiau Sietyno.

69. MNM, II. – P.317.

70. SPSO 31, P.134–136.

71. Jucevičius L.A. Raštai. – P.75–76.

72. Iš latvių kalbos vertė straipsnio autorius. Šią M.Čaklajo dainą maloniai nurodė A.Mičiulis.

SUTRUMPINIMAI:

DM – Džukų melodijos. – V., 1981.

JSD – Lietuviškos svotbinės dainos / Užrašė Antanas Juška – V., 1955. – T.1.

KID – Karinės istorinės dainos. I // Lietuvių liaudies dainynas. – V., 1985. – T.1.

LDK V – Kazlauskienė B. Vestuvinės dainos jaunosios pusėje // Lietuvių liaudies dainų katalogas. – V. 1972.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. – V., 1981. – T.12.

LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai, esantys Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

LT – Lietuvių tautosaka. – V., 1962. – T.1.

LTA – Lietuvių tautosakos archyvo medžiaga, dabar esanti Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (LTR). Straipsnyje naudojama LTA medžiaga daugiausia paimta iš Istorijos instituto Etnografijos skyriaus Liaudies tikėjimų kartotekos.

LTR – Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas.

LTU – Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944 – 1956. – V., 1957.

TD – Tautosakos darbai. – K., 1938. – T.4.

SDG – Lietuvių dainų ir giesmių gaidos / Surinko kun. A Sabaliauskas. – Helsinkai, 1916.

SLS – Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / Sudarė ir paruošė Z.Slavilūnas. – V., 1958. – T.2.

SPSO – Davainis – Sėvestraitis M. Pasakos, sakmės, oracijos. – V., 1973.

VD – Vestuvinės dainos. III // Lietuvių liaudies dainynas. – V., 1989. – T.5.

MNM – Mify narodov mira. Enciklopedija. – M., 1987. – T.1.; 1988. – T.2.

FRGF – Fragmenty rannich grečeskich filosofov. I. Ot epičeskich teokosmogonij do voznikovenija atomistiki. – M., 1989.

Lietuvių sutartinių ir Bosnijos bei Hercogovinos daugiabalsių dainų atlikimo paralelės

Daiva RAČIŪNAITĖ – VYČINIENĖ

Daugelis etnomuzikologų (Z. Zemcovskis, A. Alšakova ir kt.) yra pastebėję, kad įvairių tautų vienos ar kitos muzikos rūšies bendrumas visų pirma pasireiškia vienodomis atlikimo ypatybėmis. Neretai tikslūs atlikimo aprašymai įgalina net negirdėjus spręsti apie patį muzikos skambesį, ne tik apie funkcinę priklausomybę, prigimtį ir t.t. Kitų tautų daugiabalsių dainų atlikimo panašumai šiek tiek praplečia ir sukonkretina mūsų žinias apie sutartines. Šia prasme ypač vertingas C.Richtmano straipsnis apie Bosnijos ir Hercogovinos polifoninės muzikos formas (1). Norėčiau jį detaliau paanalizuoti, atkreipdama dėmesį į sutartinių atlikimo paraleles. Atskiri minėto straipsnio sakiniai apie Bosnijos bei Hercogovinos daugiabalses dainas galėtų nusakyti ir sutartinių atlikimo specifika.

Bosnijoje ir Hercogovinoje polifoninės dainos atliekamos trijų dainininkių (merginos kartu su vaikais nedainuoja). Tačiau net tokiu atveju balsai ne visuomet atitinka vienas kitą. Kartu dainuoja tik tos, kurių balsai dera, ir kurios turi nemažai kolektyvinio dainavimo patyrimo. Dainuojančiųjų galvos paprastai pasuktos vienos į kitą taip, kad balsai galėtų lietis. Dažnai dainininkės atsistoja viena priešais kitą tam, kad balsai „susidurtų“, „susidaužtų“ (pabraukta mano – D.R.); o kad balsai stipriau skambėtų, jos dešinės rankos smiliumi atlenkia ausies kaušėlį, o kairiosios delną pridėda prie burnos (1;97).

Čia norisi prisiminti ir sutartines. Jas taip pat giedodavo vienos moterys (trejines – dažniausiai trise), rečiau – vyrai. Jau folkloristė J.Čiurlionytė yra rašiusi apie kolektyvinį sutartinių atlikimą: „...dainuoti paralelėmis sekundomis yra nelengva – tai reikalauja nuolatinių pratybių. Nenuostabu, kad (...) senieji dainininkai, sutartininkių kolektyvai visą amžių bendraudavo ir be atvangos tobulindavo savo meną“ (2;126). Įdomu, kad Z. Slaviūnui taip pat krito į akis dainavimas vieno priešais kitą plačiai išsižiojus. Jam tekę matyti, kaip sutartinių atlikėjos sustodavo viena priešais kitą pusračiu arba priešpriešais ir neatitraukdavo akių viena nuo kitos, kol baigdavo sutartinę (3;30, 32). Toks sustojimas turbūt padėdavo dainininkėms geriau susidainuoti, „sudaužti“ sekundas („...saugimas (sutartinės Biržų krašte kartais buvo vadinamos saugėmis – D.R.) bausis gražumas, bet reikalau tam didelios tvarkos, idant sukriai ir gražiai sumušti“) (4; 2t., 1195 paaiškinimas).

Dainavimo „tvarką“ padėdavo išlaikyti labai griežtas dainininkių (tiek Balkanų pusiasalio, tiek ir lietuvių) pasiskirstymas funkcijomis. Bosnijoje ir Hercogovinoje apie pirmąją dainininkę sakoma, kad ji „kerta“, „sueda“, „pasitinka“, „linksta“, „lenkia“, „palenkia“, „renka“ (pabraukta mano – D.R.) balsą (1;99). Lietuvių sutartininkės vartojo tokius išsireiškimus: „veda“, „vedžioja“, „sumįslauja“, „vieną barį varant, vienas esti vadovu“, „šaukia“. Labiausiai paplitęs „rinkimo“ terminas („vis taip

renki žodžius, gali kiek nori pririnkti“). Šiuo bendru abiems tautoms terminu „rinkti“ tarsi nusakoma pirmosios dainininkės kuriamoji galia.

Dvi kitos dainininkės Bosnijoje balsą „veda“, „užveda“, „vejasi“, „seka šalia“, „lydi“, o lietuvių moterys – „pataria“, „pritaria“, „padaužia“, „tūravoja“, „sutaria“, „atataria“, „suokia“, „atmuša“. Kaip matome, kitų dainininkių uždavinys – sekti pirmąją, lydėti jos balsą, su ja sutarti.

Apibūdinant Bosnijos bei Hercogovinos daugiabalses dainas, neretai nusakomas „palydėjimo“ charakteris – „lyg guslėmis ganguoja“ (sloveno na gusle „gangajut“ (1; 99). Yra tokių dainų, kurių antrasis balsas, lydintis pirmąjį – be teksto (beje, tai labai panašu į mūsų keturines, kuriose pritarėjos negieda prasmingo teksto), jį atstoja garsus pamėgdžiojantys skiemensys, imituojantys muzikos instrumento skambėjimą: „gan-gan“ arba „gn-gn“. Tokias dainas liaudis vadina „gangomis“, arba „gangalicomis“. Kai kurie jugoslavų muzikologai mano, kad šis pavadinimas yra kilęs iš albanų žodžio „kanga“ – daina, tačiau, pasak C. Richtmano, vargu ar galima su tuo sutikti, nes Albanijoje panašus akompanavimas dainai („gan-gan“) nežinomas. Be to, šiais garsais neretai imituojamos guslės (1;99–100).

Lietuvių sutartinių garsiažodžiai imituoja pučiamųjų instrumentų skambesį. Ypač tai akivaizdu sutartinėse, kurių tekstuose minimas triūbavimas:

Tititi tatatoj
Kas ti gražiai triūbijo?
Tititi tatatoj
Kas ti gražiai triūbijo? (4; 1t., 484a)

Tūto tūto
Tūto valyjo.
Ai tūtyte, tūtavo,
Tūtavo valijo.

Tūto tūto
Tūto valyjo.
Kas taip gražiai triūbavo,
Tūtavo valijo? (4; 3t., 1264)

Neretai ir pats sutartinių giedojimas vadinamas **tūtavimu** (žr. 4;I, 510 paaiškinimą).

Kartais minėtais ar panašiais garsiažodžiais grojimas neimituojamas, tačiau nusakomas pats dainavimo būdas, artimas instrumentų skambėjimui: „Reikia, kad sutartinės skudučiuotųsi: čia nėra skudučiavimo – pasako dažnai, kai nesutariam“ (žr. 4; 2t., 1179 paaiškinimą). Giedojimas primena ir sutartinių skambinimą penkiastygėmis kanklėmis, ir atvirkščiai – kanklių skambėjimas artimas giedojimui. Neatsitiktinai kanklininkas J. Plepas sutartinių kankliavimą vadino „giedojimu unt kunklių“, „giedoti sutartines unt kunklių“ (4; 3t., p. 720).

Vertingi C. Richtmano pastebėjimai apie „palydinčiųjų“ balsų įstojimą. Tas pats dainininkas įstoja tai anksčiau, tai vėliau. Dažnai jis pradeda dainuoti nuo pusės skiemens, kartais – nuo paskutiniojo skiemens arba net nuo jo balsės. Atrodo, kad dainininko įstojimas yra visiškai laisvas. Jeigu dainuojamas gerai žinomas tekstas, tai kiti atlikėjai gali įstoti

po to, kai „vedėjas“ ištaria pradinį žodžius, nustato dainos ritmą ir tonaciją. Antrasis dainininkas dažniausiai pradeda nuo to paties garso kaip ir „vedėjas“ arba nuo „vedėjo“ baigiamojo garso. Tačiau antrasis atlikėjas neretai pradeda mažąja arba didžiąja sekunda aukščiau (arba žemiau) pradinio tono (1; 100–101).

Visa tai lyg ir patvirtina mūsų hipotezę apie keturių pradėjamą (žr.: D. Račiūnaitė. Kai kurios sutartinių atlikimo problemos // Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje. – Kaunas, 1989. – P.41–42; D. Račiūnaitė. Lietuvių liaudies linearinio daugiabalsumo formos // Menotyra. – 1990. – Nr.17. – P.16). Iš tikrųjų keturines giesmininkės, matyt, turėtų pradėti giedoti ne kartu. „Vedėjo“ funkciją (nustatyti dainos ritmą, tonaciją bei charakterį) gali atlikti arba pritarėja, arba rinkėja ir pritarėja unisonu (gieda dažniausiai priegiesmį). Žinomas ir toks atvejis (4;2t., 710 a), kada paralelių sekundų sutartinę abi giedotojos iš karto pradeda unisonu, o tik paskui viena prie kitos prisiderina didžiosios sekundos intervalu. Toks giesmininkių susiklausymas ir palaišnis prisiderinimas vienos prie kitos atrodo natūralesnis nei vienalaikė giedojimo pradžia iš karto didžiosios ar mažosios sekundos intervalu.

Didžioji sekunda minėtoje Balkanų pusiasalio dalyje suvokiama kaip konsonansas. Kaip teigia C. Richtmanas, dainininkai (ir vaikai, ir suaugusieji) ją „pagauna“ ir intonuoja labai tvirtai, įtikinančiai ir lengvai. To negalima būtų pasakyti apie mažosios sekundos intervalą, tačiau jis, matyt, taip pat nesuvokiamas kaip disonansas. Judėjimas paralelėmis sekundomis – viena iš būdingiausių šio dainavimo formų. Kartais balsai gali tarpusavyje pintis (pirmos partijos melodija būna žemiau antrosios melodijos). Kai kurioms vadinamųjų gangų rūšims būdingas ritminis partijų priešpastatymas.

Apie pastarąsias savybes (melodijų persipynimą bei ritminį partijų priešpastatymą) visuomet kalbama, apibūdinant sutartines. Mažiau dėmesio lietuvių etnomuzikologijoje skiriama sekundos intervalui kaip konsonansui. O būtent tokiu sekundos suvokimu svetur sutaria daugelis bendraminčių daugiabalsės muzikos puoselėtojų.

Kaip mūsų sutartinės, taip ir Bosnijos bei Hercogovinos „gangos“ dar nėra galutinai iširtos. Tai matyti iš C. Richtmano straipsnio pabaigos: „kadangi daugumos mūsų aprašytų formų kitos slavų tautos nežino, natūraliai kyla klausimas, ar tai nėra senesnių šios Balkanų pusiasalio dalies gyventojų muzikinės praktikos rudimentai?“ (1; 105). Atsakymas į šį retorinį klausimą galbūt padėtų išaiškinti ir kai kurias sutartinių „mįsles“.

NUORODOS:

1. Richtman C. Polifoničeskije formy drevneiše narodnoi muzikalnoi praktiki Bosnii i Gercogovini // Iz prošlogo jugoslavskoi muziki. – M., 1970.
2. Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. – V., 1969.
3. Slaviūnas Z. Polifoninių sutartinių geografinio paplitimo problema // Liaudies kūryba. – V., 1974. – T.2.
4. Slaviūnas Z. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos. 1–3 t. – V., 1958–1959.